

Oponentský posudek: **Mgr.Iva Svobodová, PhD.**

Disertační práce: **Fázové perifráze v portugalštině/Phasal Periphrases in Portuguese**

Autor dis.práce: **PhDr. Jaroslava Jindrová**

Struktura disertační práce

Disertační práce paní PhDr. Jaroslavy Jindrové je lingvistickou studií, která se zabývá perifrastickými konstrukcemi s významem fázovosti v současné evropské portugalštině. Co se týče struktury disertační práce, ta je rozdělena do pěti hlavních částí.

První kapitolu tvoří „Úvod“ (s.12-13), v němž autorka naznačuje, že jedním z hlavních cílů její studie bude „metodou kontrastivního studia nalézt prostředky různé povahy a různých výstavbových rovin, kterými lze v románských jazycích vyjádřit ekvivalenty tradičního slovanského vidu a naopak v českém jazyce formální prostředky, které by dokázaly postihnout rozmanitost významů portugalských perifrastických vazeb vyjadřujících různé odstíny kategorie povahy slovesného děje“ (s.13). Již v úvodu předesílá, že její cíl bude splněn, poněvadž takové ekvivalenty je možné nalézt. Naznačuje však i jistá omezení a to omezení na často jen pouhou parciální shodu významů. Nutným krokem ke splnění jejího cíle však je podle autorky srovnání vidových systémů obou jazyků a nalezení jak shod tak rozdílů jejich vnitřního uspořádání.

Ve druhé kapitole autorka stručně popisuje cíle a metody práce (s.13-15) a konstatuje, že pro skutečně relevantní výsledky výzkumu bude nutno uplatnit nejdříve metodu sémaziologickou a pak metodu onomaziologickou. Nejprve si autorka klade za cíl zjistit, jaké formální prostředky pro vyjádření různých významů povahy slovesného děje v portugalštině existují a posléze přistoupí k sémantické analýze.

Ve třetí části nazvané „Vid a povaha slovesného děje“ (s.15-28) autorka cituje a parafrázuje obecné názory týkající se problematiky vidu a povahy slovesného děje. Zmiňuje zde na jedné straně názory českých bohemistů a na straně druhé pak i názory českých, portugalských a brazilských romanistů. Tato kombinace vyplývá z výše zmíněné nutnosti srovnání vidových systémů obou jazyků. V rámci nich pak upozorňuje i na názorovou nejednotnost týkající se slovesného vidu. Ze všech teorií a studií vztahujících se k dané problematice si autorka vybírá jako stěžejní teorii klasifikace povahy slovesného děje dvou pražských romanistů, Bohumila Zavadila a P.Čermáka (viz níže v obecném popisu práce), která je podle ní pro danou analýzu nejvhodnější, poněvadž je již přizpůsobena problematice vidu ve španělském jazyce. Autorka tento model upravuje pro potřeby analýzy portugalských perifrastických fázových konstrukcí.

V části čtvrté (s.29-175), která tvoří hlavní a nejrozsáhlejší část práce, pak autorka provádí klasifikaci a analýzu konkrétních 60 perifrastických konstrukcí, pro něž našla celkem cca 200 000 příkladů a ty pak klasifikuje je do tří hlavních fází (ingresivní, durativní a terminativní) a 16 dalších fázových stupňů a bere v potaz také další 4 významy PSD (2 rezultativní a 2 kvantitativní). Ověřuje skutečný stav používání těchto fázových vazeb ze synchronního hlediska, provádí kvantitativní i kvalitativní analýzu každé z nich a to také graficky, pokud nalézá dostatečný počet výskytů.

Část pátá „Závěr“ (s.176-178) pak obsahuje obecné závěry, ke kterým po kvantitativní a kvalitativní analýze dospěla. Ještě jednou se vrací k vysvětlení důvodu výběru této problematiky, ke kterému ji vedla potřeba ověřit aktuální stav a skutečné používání těchto fázových konstrukcí. Konfrontovala výsledky nalezené v publicistickém korpusu s výskyty v literárním korpusu.

Posudek oponenta

Hlavním cílem disertační práce je vyhledání a klasifikace perifrastických konstrukcí, které vyjadřují různé odstíny kategorie povahy slovesného děje (s.6). Autorka si klade za cíl mimo jiné také zjistit na základě kvantitativního porovnání korpusových dat frekvenci použití v různých funkčních stylech a sémantická omezení v rámci kompatibility s jinými slovesy na syntagmatické ose a jejich výskyt v jednotlivých časových paradigmatech.

Autorka zmiňuje i vhodně cituje portugalské, brazilské, české, ale také polské lingvisty, kteří svými studii přispěli k prohloubení této problematiky. Z řad brazilských autorů cituje: Evanilda Becharu a Mattosu Câmara Jr. a A.T. Castilha; z portugalských autorů se v disertační práci nejčastěji objevují jména jako: Fátima Oliveira, Fernandes Barroso; z českých bohemistů a romanistů jsou citováni nejvíce J.Šabršula, M.Grepl a P.Karlík, S. Hamplová ale občas také F.Kopečný, E.Lehčková a J. Kubrychtová; z polských lingvistů pak zmiňuje dvě jména, a to E. Koschmiedera a J. Drzazgowskou. Nejvhodnější model klasifikace fázových významů PSD však autorka nalézá u pražských hispanistů Bohumila Zavadila a P.Čermáka, konkrétně v jejich společné gramatice s lingvisticko-interpretacním přístupem, a to v „Mluvnici současné španělštiny“ (2010), konkrétně v kapitole *Kategorie povahy slovesného děje* (s.314-330). Tito hispanisté vnímají povahu slovesného (dále jen PSD) děje a vid jako dvě různé slovesné kategorie a pro vytvoření modelu PSD fázových konstrukcí vycházejí z původního modelu Eugenia Coseria a Nelsona Cartagena.(s.33).

K tomu je třeba podotknout, že v portugalské lingvistice existuje také rozlišení PSD a vidu: povahově-slovesné děje spadají do „*valores aspectuais*“ a vidové druhy (stavy, procesy a děje) se pak řadí do „*classes gramaticais*“ (M.H.M.Mateus et.al. *Gramática da Língua Portuguesa*, 1994, s.89-102) Zatímco se ale v portugalské lingvistice počítá s 11 fázovými významovými stupni PSD (5 bodových: *incoativo, causativo, inceptivo, conclusivo, cessativo* a 6 durativních: *cursivo, permansivo, iterativo, frequentativo, habitual, gnómico*), v modelu B.Zavadila a P.Čermáka nalézáme celkem 20 podtypů: 16 fází a 4 významy PSD: ve fázovém významu počátečním (ingresivním) se nalézají 4 podtypy: iminentní, dispozitivní, iniciální a inceptivní; význam průběhový (durativní) se dělí na další dva: globální a parciální (parciální durativní fázový význam se pak dále člení podle typu durativnosti na 6 podtypů: aktuální, retrospektivní, prospektivní, kontinuativní, persistentní, distributivní); terminativní fázový význam má 5 podtypů cesativní, egresivní, konkluzivní, finitní a konsumativní. B.Zavadil a P.Čermák také vyčleňují zvláštní místo pro 4 významy povahy slovesného děje: 2 rezultativní (aktivní a pasivní rezultativnost) a 2 kvantitativní (repetitivní/iterativní a habituální).

To, že autorka disertační práce aplikuje tuto podrobnou klasifikaci na nalezené fázové vazby v portugalském jazyce, se jeví pro portugalskou lingvistiku jako velmi přínosné. Podobný popis PSD opravdu v portugalské lingvistice chybí. V podstatě jediným autorem zabývajícím se hlouběji touto problematikou, jak autorka v práci zmiňuje, je Henrique Barroso Fernandes. Je to dizertační práce z roku 1988, která vyšla knižně v roce 1988 (s.176)

Autorka tedy postupuje podle modelu B.Zavadila a P.Čermáka s tím, že se nezabývá vazbami vyjadřujícími rezultativní a kvantitativní význam. Nicméně i tato hlediska používá celoplošně při popisu těch fázových perifrastických konstrukcí, které zejména v imperfektu vykazují kvantitativní význam – a to jak iterativní tak habituální. Autorka v této souvislosti zmiňuje konstrukce jako *começar+a+inf. recomeçar+a+infinitiv, desatar a +infinitiv, ir+*

gerundium (s.110) – (více viz níže). Rezultativnost pak autorka zmiňuje jen v jednom případě, a to u vazby *vir + gerundium* (s.115).

Přínosnou se jeví snaha autorky začlenit do popisu PSD také vidovou kategorii v pravém slova smyslu a časovou rovinu, přestože ji nevnímá jako stěžejní. Každou perifrastickou fázovou konstrukci také analyzuje z hlediska nejen fázovosti, ale také aspektu v pravém slova smyslu v propojení s jednotlivými slovesnými časy a způsoby. Konkrétně tato studie spočívá ve sledování kompatibility morfemického slovesa PSD fázové konstrukce s vidovou povahou sémantému a jejího vlivu na (a)gramatičnost celkové vazby, popřípadě jejího vlivu na celkový vidový význam celé konstrukce. Autorka zkoumá možnost kompatibility morfemického slovesa s plnovýznamovými slovesy telickými a atelickými, přičemž bere v potaz vidové třídy sémantému: u atelických sloves stavových bere v potaz jejich možnost dělitelnosti či nedělitelnosti a u telických sloves pak dělení do sloves bodových a procesů nedovršených a dovršených. Jen v nízkém počtu případů nezjistila autorka žádná omezení. U většiny však našla následující restriktce nebo významové změny: u fázových konstrukcí sinminentní ingresivností například nenašla žádný příklad kompatibility se slovesy stavovými či s procesy, (s.39), tak tomu bylo konkrétně u vazeb *estar a ponto de+infinitiv*, (s.42) nebo *andar para+infinitiv* (s.44). Další omezení našla u slovesa *começar a+infinitiv*, kde je podle autorky vyloučena kombinace se slovesy kulminativními a bodovými (s.50) a pakliže se v této kombinaci vazba objevuje, může nabýt jiného kvantitativního významu (viz výše). Perifrastická fázová konstrukce *desatar a+infinitiv* v kombinaci s bodovými slovesy nabývá také iterativního významu a totéž platí o tomto slovese ve tvaru imperfekta v kombinaci s telickými slovesy (s.69). Vazba *pôr-se a+infinitiv* se slovesy telickými a bodovými v imperfektu také nabývá kvantitativního významu. Autorka vylučuje kombinaci *pôr-se a+infinitiv* se stavovými slovesy (s.73) a stejně tak činí i u vazby *entrar a + infinitiv* (s.77). Podle autorky není možná kombinace vazeb s významem globální durativnosti se slovesy stavovými (s.97), kombinace *estar a+infinitiv* není pak možná se slovesy nedělitelných stavů (s.104). Někdy autorka zjišťuje kompatibilitu na syntagmatické ose s jinými fázovými konstrukcemi (iminentní ingresivnost s iniciální ingresivností (s.42 a s.43).

V rámci vyhledávání možností použití jednotlivých časů a způsobů pak na paradigmatické ose autorka nenalézá výrazná omezení kromě imperativních konstrukcí. Ve dvou případech dokonce porovnává a graficky dokládá frekvenci použití fázových konstrukcí ve vykázaných časech: *estar a + infinitiv* (s.109) a *vir+gerundium* (s.118). V některých případech nenašla autorka morfemické sloveso ve všech časech (*meter-se a*, nebo *largar a +infinitiv*), čímž však nevyloučila možnost takových výskytů. Toto užitečné hledisko autorka do práce zařadila, přestože již v úvodu tvrdí, že časová rovina a perspektiva nejsou pro zkoumání vidových významů perifrází relevantní (s.33). Čas však sémanticky s videm, potažmo s PSD, velmi úzce souvisí, proto se nám jeví jako přínosné i takové zjištění, že u fázových konstrukcí slovesná kategorie času morfemického slovesa, pokud může něco ovlivnit, pak je to kvantitativní význam PSD, nikoli význam fázový.

Je nutno podotknout, že disertační práce má za cíl zkoumat především synchronní stav jazyka. Zjišťujeme však, že bylo také okrajově zahrnuto historické hledisko, totiž v některých případech bylo přínosné také porovnání frekvence použití perifrastických vazeb v 19. a 20: století (s.49), což autorce umožnil jazykový literární korpus „*Corpus do Português*“. Autorka použila pro srovnání pouze tento krátký historický úsek, což je z důvodu synchronního zaměření práce pochopitelné. Tento historický aspekt pak je významný u konstrukcí: *recomeçar a+infinitiv*, *entrar a+infinitiv*, *precipitar-se a+infinitiv*, *soltar+infinitiv*, *cair+infinitiv*. Tyto je totiž možno vnímat v souladu s korpusovými údaji jako knižní či archaické.

Je patrné, že disertační práce je postavena především na principech lingvistiky korpusové – autorka zkoumá materiál získaný z několika korpusů portugalského jazyka, přičemž v některých případech vycházela také z údajů, které získala z textů obsažených v paralelním korpusu *InterCorp* Českého národního korpusu. Vzhledem k tomu, že se autorka zaměřila na současnou evropskou portugalštinu, většina materiálu pochází z portugalského korpusu *CETEM Público*. Jedná se o korpus, který obsahuje 190 milionů slov (s.33). Autorka si jej zvolila právě proto, že je tvořen převážně novinovými články, které lépe než literární korpusy odráží nejnovější tendence portugalského jazyka, což odpovídá synchronnímu zaměření disertační práce. Dalším použitým korpusem je *Corpus do português*, tvořený převážně literárními texty, a to portugalskými i brazilskými. Jde však o texty staršího data a nespádají do středu zájmu, jsou použity jen okrajově.

Korpusové údaje pak slouží jako podklad pro stylistický rozbor. V něm se pak klade největší důraz na použití konstrukcí ve vybraných funkčních stylech a na frekvenci výskytu těchto vazeb v současné portugalštině.

V rámci stylistiky funkční je pozornost věnována převážně publicistickému stylu, což je dáno mimo jiné také tím, že pro zkoumání současného stavu si autorka zvolila právě tento styl (viz výše). Pracuje s dostupným portugalským jazykovým korpusem *Linguatca.pt*, konkrétně pak s pod-korpusem *Cetem Público*. Z frekvenční analýzy výskytu perifrastických fázových vazeb však vyplývá, že řada vazeb je typická i pro jiné funkční styly: *estar prestes+infinitiv* (s.40) nebo *lançar a+infinitiv*, *largar a+infinitiv*, ale také *deitar a+infinitiv* (s.81-84), *precipitar-se+infinitiv*, *pegar a+infinitiv*, *romper a+infinitiv*, *soltar a+infinitiv*, *cair a+infinitiv* se vyskytují spíše v literárním stylu (s.85) a některé z nich jsou vazby knižní.. Vazba *andar+para+infinitiv* převažuje ve stylu literárním (s.44), *principiar a*, *principiar por* (s. 93) nebo *prosseguir+gerundium* (s.127) pak náleží do stylu odborného nebo literárního. Na rozdíl od těchto jsou pak některé vazby definovány jako stylisticky bezpříznakové či neutrální: *começar a+infinitiv*, *desatar a+infinitiv*. Vazbu *meter-se+a+infinitiv* (s.69) pak autorka definuje jako příznačnou pro styl hovorový nebo literární.

Frekvenční analýza vazeb v každé ze tří fází (ingresivní, durativní a terminativní) přinesla další významné závěry. Přestože autorka nedefinuje přesná pásma častosti výskytu, (frekvence vysoká, střední a nízká), charakterizuje některé vazby jako dominující a jiné jako méně používané, popřípadě archaické či knižní. Výsledky, ke kterým dospěla, jsou pro zkoumanou oblast relevantní. Ty pak poukazují na to, že nejčastější fázovou perifrastickou konstrukcí pro vyjádření imminentní ingresivnosti je *estar para + infinitiv*, pro vyjádření významu iničiální ingresivnosti je pak nejčastěji používaná vazba *começar a + infinitiv*, u významů inceptivní ingresivnosti pak je na prvním místě vazba *começar por + infinitiv*, u globální durativnosti pak konstrukce *ir e+ infinitiv* (s.101), u vazeb s významem kontinuativní durativnosti pak je nejčastější *continuar a+infinitiv*, (s.129), význam distributivní durativnosti pak vyjadřuje nejčastěji *andar+a+infinitiv* (s.140), u cesativní terminativnosti pak dominuje *deixar+de+ infinitiv* (s.151), u vazeb s významem konkluzivní terminativnosti pak *acabar de + infinitiv* (s.160), s významem finitní terminativnosti pak opět dominuje vazba *acabar+por+infinitiv* (s.169). U těch fázových perifrází, kde nebyl nalezen dostatečný počet výskytů, (konzumativní terminativnost), frekvenční porovnání chybí. Celkově se tedy dá konstatovat, že výsledky přináší cenné závěry do budoucna užitečné pro oblast portugalské translologie a lexikografie a mimo jiné také pro didaktiku portugalštiny.

Jak již bylo v úvodu poznamenáno, práce je založena na principech kontrastivní lingvistiky. Autorka se totiž snaží vyhledat české lexikální prostředky pro vyjádření PSD. TO se jí z velké části daří, každou ilustrativní větu doprovází autorčin vlastní překlad vždy relevantní části věty. Nejdříve ale v obecném popisu každé vazby navrhuje řešení pro překlad dané konstrukce.

Co se týče jazykového zpracování a gramatické správnosti, pak je v práci jen málo překlepů. Nalezla jsem překlepy pouze na straně 88 v poznámce pod čarou (ou, dispoição, ded, realiyado, pwriflasticamente), na straně 98 dovedevede, (1.věta), na straně 130 podrbná a na straně 138 pradigmat, klauzujje. Překlady vět jsou přesné, pouze (s.54, 21:větě chybí negace.

Dodatečné otázky a náměty k diskusi:

1. Nebylo by možné vyjádřit opozici Jana napsala/psala dopis ve významu dovršeného procesu jako: *A Joana escreveu a carta/esteve a escrever a carta?* (s.28).
2. V případě významu aktuální durativnosti není pro incidenční vztah mezi dvěma větami přesnější použít vazby aktuální durativnosti *estar +a+ inf.* v imperfektním čase? Např.: *O Pedro estava a cantar quando eu entrei.* (s.28)?
3. Na straně 38 je zmíněna nutnost vyloučení syntaktických konstrukcí, kde *estar* je slovesem významovým a předložka uvozuje polopredikační klauzuli. Z celkového počtu 2401 výskytů bylo nutno to udělat tuto selekci manuálně nebo autorka použila nějakou jinou korpusovou metodu?
4. U slovesa *espirrar* (s.50) navrhuje při překladu do bodového vidu volit vazbu s tzv. „verbo leve“, tedy pomocí „*dar um espirro*“. Mohly by být tedy významy PSD (bodový a iterativní) rozlišeny následujícím způsobem: *Comecei a espirrar.* versus *Comecei a dar um espirro?*
5. U vazby *levar a + infinitiv se* domníváme, že by bylo lepší naleznout konstrukci s adverbialním cirkumstativem, tak jak to uvádí Zavadil, Čermák (2010:323f): *LLevo trabajando seis meses en el instituto.* Domníváme se, že zmíněné vazby v disertační práci jsou spíše rezultativní, hodící se spíše pro terminativnost (finitní nebo konsumativní).
6. V práci bylo zmíněno, že se nepředpokládají výrazná diatopická omezení. Co se týče diastratického případně diafasického omezení, předpokládají se nějaké odchylky tak jako v případě španělštiny (Zavadil, Čermák: 2010, 320)?
7. Dala by se nějak charakterizovat míra přesnosti překladu fázových vazeb PSD v literárních překladech v paralelním korpusu InterCorpu?

Za velký klad mimo aplikaci principů řady lingvistických směrů, které přispěly k hloubkové analýze problematiky, považuji přehlednou a jasnou strukturu práce, pečlivé zpracování hojného jazykového autentického materiálu, splnění zadaného cíle, který autorka jasně definuje jak v úvodu tak v závěru, autorka také velmi dobře zpracovala a vhodně citovala odbornou literaturu, co se týče formálních požadavků a požadavků na jazykovou i obsahovou správnost disertační práce, všechny byly splněny.

Proto předloženou disertační práci plně doporučuji k obhajobě.

Mgr.Iva Svobodová, PhD.

30.4.2012, Brno